

**UCHWAŁA NR XLV/279/2022
RADY GMINY INOWŁÓDZ**

z dnia 27 stycznia 2022 r.

w sprawie przyjęcia Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Inowłódz na lata 2021-2024

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 1372,1834) w związku z art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 710, 954, 1595), Rada Gminy w Inowłodzu uchwała, co następuje:

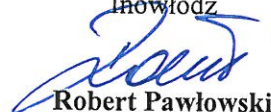
§ 1. Przyjmuje się " Program Opieki nad Zabytkami Gminy Inowłódz na lata 2021-2024", zaopiniowany pozytywnie przez Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, w brzmieniu określonym w załączniku do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Inowłódz.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu.



Przewodniczący Rady Gminy
Inowłódz


Robert Pawłowski

Załącznik do uchwały Nr XLV/279/2022
Rady Gminy Inowłódz
z dnia 27 stycznia 2022 r.



**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY INOWŁÓDZ
na lata 2021-2024**

Inowłódz 2021r.

SPIS TREŚCI

- 1. WSTĘP**
- 2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI**
- 3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE**
 - 3.1. Definicje
 - 3.2. Sposoby opieki nad zabytkami w świetle przepisów
 - 3.3. Procedury uzyskiwania pozwoleń na pracę przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków
 - 3.4. Opieka nad zabytkami jako zadanie własne gminy
- 4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO**
 - 4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
- 5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO**
 - 5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy
 - 5.2. Rys historyczny Gminy Inowłódz
 - 5.3. Miejscowości Gminy Inowłódz wraz z charakterystyką ich dziedzictwa kulturowego
 - 5.4. Walory kulturowe Gminy Inowłódz
 - 5.4.1. Dziedzictwo niematerialne i miejsca pamięci
 - 5.4.2. Dobra kultury objęte prawnymi formami ochrony
 - 5.4.3. Zabytki nieruchome na terenie Gminy Inowłódz
 - 5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla Gminy
- 6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY INOWŁÓDZ**
- 7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE**
 - 7.1. Priorytety gminnego programu opieki nad zabytkami
 - 7.2. Kierunki działań i zadania gminnego programu opieki nad zabytkami
- 8. INSTRUMENTAMI REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY INOWŁÓDZ**
- 9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI**
- 10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI**
- 11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW**
- 12. WYKORZYSTANE MATERIAŁY I OPRACOWANIA**

1. Wstęp

Zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2021 poz. 710 z późn. zm.) gmina ma obowiązek sporządzić gminny program opieki nad zabytkami. Program ten jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Działania te określone są w odniesieniu do całej gminy jako jednostki podziału administracyjnego. Dotyczą nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców. Głównym beneficjentem realizacji programu jest społeczność lokalna, a rolą programu jest wzbudzenie w lokalnej społeczności świadomości wspólnoty kulturowej poprzez uświadamianie mieszkańcom znaczenia lokalnych wartości kulturowych.

Program określa kierunki działań w zakresie opieki nad zabytkami: wskazuje konieczne do wykonania zadania i sugeruje sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych działań organizacyjnych, finansowych, promocyjnych i ochronnych. Istotnym celem programu jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy. Aby program mógł być w pełni realizowany, ważne jest zaangażowanie mieszkańców w opiekę nad zabytkami, za które odpowiedzialne będą władze gminy.

Program powinien pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy. Współpraca środowisk samorządowych, konserwatorskich i lokalnych przy realizacji programu przynieść powinna wszystkim stronom wymierne korzyści: zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń, polepszenie stanu obiektów zabytkowych, zwiększenie atrakcyjności przestrzeni publicznych, ostatecznie prowadząc do wzrostu rozwoju społeczno-gospodarczego.

Gminny program opieki nad zabytkami jest opracowywany na 4 lata. Co 2 lata Wójt sporządza sprawozdanie z realizacji programu, które przedstawia Radzie Gminy. Kolejne sporządzane programy opieki powinny uwzględniać pojawiające się nowe uwarunkowania prawne i administracyjne, zmieniające się warunki społeczne, gospodarcze i kulturowe, nowe kryteria oceny i aktualny stan zachowania zasobu kulturowego oraz prowadzone

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami są przepisy wynikające z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2021 poz. 710 z późn. zm.). Zapis w ustawie mówi jasno, że zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta)

sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

Program ma na celu, w szczególności:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego, dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Następnie program jest ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programu zarząd województwa, powiatu i gminy (wójt, burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków, w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Obowiązujący w Polsce system prawny gwarantuje ochronę zabytkom i całości dziedzictwa kulturowego na terenie kraju.

Poniżej wskazano akty prawne wskazujące obowiązujące uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami:

1. **Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.** (Dz. U. Nr 78 poz. 483 w przepisach art. 5, art. 6 ust. 1 i art. 86). Ochrona zabytków jest konstytucyjnym obowiązkiem państwa i każdego obywatela. Ustawa zasadniczo stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce: „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju art. 5, (...) stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju (art. 6 ust. 1), oraz każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa (art. 86)”.
2. **Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1372 z późn. zm.). Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym zaspokajanie potrzeb wspólnoty należy do własnych zadań gminy. W szczególności zadania własne gminy obejmują zagadnienia związane z ochroną zabytków jak i opieką nad zabytkami.
3. **Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t.j. Dz. U. z 2021, poz. 710 z późn. zm.), ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce, określa politykę zarządzania zabytkami oraz wyznacza główne zadania państwa oraz obywateli (właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych). Szczegółowe zapisy określają przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady tworzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków. Wprowadza pojęcia ochrony i opieki.

Ochrona zabytków (art. 4) polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- a) Zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych, umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- b) Zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- c) Udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- d) Przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- e) Kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- f) Uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Natomiast opieka nad zabytkami (art. 5) sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega w szczególności na zapewnieniu warunków:

- a) Naukowego badania i dokumentowania zabytku;

- b) Prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- c) Zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- d) Korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- e) Popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Opiece i ochronie podlegają (art. 6), bez względu na stan zachowania:

- a) Zabytki nieruchome – krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne i ruralistyczne, zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobowości lub instytucji;
- b) Zabytki ruchome – dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych, numizmaty oraz pamiątki historyczne, wytwory techniki, materiały biblioteczne, wytwory sztuki ludowej, rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne, przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobowości lub instytucji;
- c) Zabytki archeologiczne – pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej. Ochronie ustawodawczej mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa wskazuje także formy ochrony zabytków (art. 7), do których należą:

- a) Wpis do rejestru zabytków prowadzonego przez Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy;
- b) Uznanie za Pomnik Historii przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek Ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego, utworzenie parku kulturowego przez Radę Gminy na podstawie uchwały;
- c) Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. wprowadziła obowiązek sporządzenia przez samorządy programów opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 87 tej Ustawy zarząd województwa, powiatu lub Wójt (Burmistrz, Prezydent miasta) sporządza odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami. Program ten, po uzyskaniu opinii wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, przyjmowany jest odpowiednio przez Sejmik Województwa, Radę Powiatu i Radę Gminy (art. 87 ust. 3). Na poziomie powiatu, województwa i gminy program taki sporządza się na okres 4 lat (art. 87 ust. 1), z czego po okresie 2 lat zarząd województwa, powiatu i burmistrz sporządzają sprawozdanie, które odpowiednio przedstawia się Sejmikowi Województwa, Radzie Powiatu lub Radzie Gminy (art. 87 ust.5), a następnie przekazywane jest Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami(art. 87 ust. 6).

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele gminnych programów opieki nad zabytkami, do których należą:

- a) Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- b) Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,

- c) Zahamowania procesów degradacji zabytków i doprowadzenia do poprawy stanu ich zachowania,
- d) Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- e) Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjności zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- f) Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- g) Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenia miejsc pracy związanych z opieki nad zabytkami.

Program opieki nad zabytkami jest dokumentem uzupełniającym w systemie planowania. Wyznacza cele i określa instrumentarium służące do ich osiągnięcia.

4. **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska** (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1973, z późn. zm.). Zgodnie z zapisami ustawy, prognoza oddziaływania na środowisko sporządzana przy okazji opracowywania polityki, strategii, planów lub programów powinna: „określać, analizować i oceniać przewidywane znaczące oddziaływania, (...) na środowisko, a w szczególności na (...) zabytki, jak również w przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko”. Ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia: (...) „cechy obszaru objętego oddziaływaniem na środowisko, w szczególności obszaru o szczególnych właściwościach naturalnych lub posiadających znaczenie dla dziedzictwa kulturowego wrażliwe na oddziaływania, istniejące przekroczenia standardów jakości środowiska lub intensywne wykorzystanie terenu”. Niezwykle ważne są przepisy dotyczące planowanych przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko i wymagających sporządzenia „raportu o oddziaływaniu przedsięwzięcia na środowisko”. Dla ochrony dziedzictwa kulturowego przepis ten jest istotny w kontekście budowy wież telefonii komórkowej oraz stosunkowo nowej inicjatywy, jaką jest budowa farm wiatrowych i ich oddziaływanie na krajobraz kulturowy, a więc przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze.
5. **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 741 z późn. zm.), Ustawa precyzuje, co powinno być uwzględnione podczas sporządzania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, a także ustaleniach lokalizacji inwestycji celu publicznego. W istotnym z punktu widzenia opieki nad zabytkami obszarze planowania i zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się: „wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej” (art. 1). W studium uwzględniać należy uwarunkowania wynikające ze: (...)” stanu środowiska, w tym stanu rolniczej i leśnej przestrzeni produkcyjnej, wielkości i jakości zasobów wodnych oraz wymogów ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego, stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej” (art. 10). Studium oraz plany zagospodarowania przestrzennego powinny określać: „(...) obszary oraz zasady ochrony środowiska i jego zasobów, ochrony przyrody krajobrazu, w tym krajobrazu kulturowego i uzdrowisk, obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej”. Istotne jest nałożenie na wójtów i burmistrzów obowiązków zarówno zawiadomienia m.in. wojewódzkiego konserwatora zabytków o przystąpieniu do sporządzania studiów, planów zagospodarowania przestrzennego i występowania o opinie i wnioski oraz uzgodnienia.
6. **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo Budowlane** (t.j. Dz. U. 2021 r., poz. 2351 z późn. zm.). Ustawa traktuje zabytki w sposób szczególny i podkreśla fakt, że obiekt budowlany należy projektować i budować zapewniając: „ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na obszarze wpisanym do rejestru zabytków, obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, a także ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Budynki podlegające takiej ochronie prawnej nie wymagają świadectwa charakterystyki energetycznej. W przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków wymagane jest uzyskanie pozwolenia na remont tych obiektów lub ich rozbiorę (w tym wypadku dopiero po skreśleniu obiektu z rejestru zabytków przez Generalnego

Konserwatora Zabytków). Podobnie jest w przypadku chęci zainstalowania na takim obiekcie tablic i urządzeń reklamowych. Ustawa nakazuje wprost wymóg uzyskania pozwolenia ŁWKZ przed wydaniem pozwolenia na budowę.

W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenia na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

7. **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1899 z późn. zm.), jednym z wymienionych celów publicznych jest” (...) opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami”. Kolejne zapisy precyzują jakie działania wymagają pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Są to sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa (tu wyjątkiem są nieruchomości będące we władaniu Agencji Nieruchomości Rolnych) lub jednostek samorządu terytorialnego oraz wnoszenia tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych do spółek, podział nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków. Ponadto dopuszczono możliwość nałożenia na nabywcę nieruchomości gruntowe, oddawanej w użytkowanie wieczyste, obowiązku (zapisanego w umowie) odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych. Taki sam obowiązek można nałożyć w decyzji o ustanowieniu trwałego zarządu. Ważne dla właściciela zabytku i zarządcy nieruchomości będącej w trwałym zarządzie są zapisy mówiące o obniżce o 50% ceny nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków, chociaż dopuszczono tu także możliwość podwyższenia lub obniżenia tej bonifikaty oraz o obniżce o 50% opłat z tytułu trwałego zarządu, która to bonifikata również może być podwyższona lub obniżona. Gminie przysługuje prawo pierwokupu w przypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości.
8. **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 1098). Ustawa określienie „tereny zielone” definiuje jako „tereny urządzone wraz z infrastrukturą techniczną i budynkami funkcjonalnie z nimi związanymi, pokryte roślinnością, pełniące funkcje publiczne, a w szczególności parki, zieleńce, promenady, bulwary, ogrody botaniczne, zoologiczne, jordanowskie i zabytkowe oraz cmentarze, zieleń towarzysząca drogom na terenie zabudowy, placom, zabytkowym fortyfikacjom, budynkom, składowiskom, lotniskom, dworcom kolejowym oraz obiektom przemysłowym”. Zezwolenie na usunięcie drzew lub drzew z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków wydaje ŁWKZ. Ustawodawca posłużył się również pojęciem „wartości przyrodniczych”, „kulturowych” oraz „walorów krajobrazowych”, które są jednym z czynników ważnych przy tworzeniu parków krajobrazowych, zespołów przyrodniczo-krajobrazowych, ustanawianiu pomników przyrody i innych czynnościach.
9. **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 194). W ustawie zapisano, że prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym. Sprawowanie opieki nad zabytkami jest jednym z podstawowych zadań instytucji kultury, szczególnie tych wyspecjalizowanych w opiece nad zabytkami, których celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami. Stąd też szeroko pojęta opieka nad zabytkami niekoniecznie musi oznaczać bezpośrednie czynności przy zabytku, ale również gromadzenie wiedzy o zabytkach, jej udostępnianie poprzez np. organizację wystaw, edukację społeczeństwa dotyczącą ochrony zabytków, uświadomienie istnienia odziedziczonych po dawnych mieszkańcach dóbr kultury, uwrażliwienie na wyjątkowy charakter tego dziedzictwa.
10. **Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanych do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań zabytków** (Dz. U. z 2021 r., poz. 81). Rozporządzenie określa sposób i tryb wydawania pozwoleń na prowadzenie prac konserwatorskich i badań konserwatorskich przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa, robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, badań architektonicznych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Określa również sposób i tryb wydawania pozwoleń na przemieszczenie zabytku

nieruchomego, trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru zabytków z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje, dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków, zmianę przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru zabytków lub sposobu korzystania z tego zabytku, umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru zabytków urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów, poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, prowadzenie badań archeologicznych, wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku. Rozporządzenie określa też kwalifikacje, jakie powinny posiadać osoby uprawnione do prowadzenia prac konserwatorskich, prowadzenia badań architektonicznych oraz prowadzenia badań archeologicznych, dodatkowe wymagania, jakie powinny spełniać osoby kierujące robotami budowlanymi oraz wykonujące nadzór inwestorski, przy zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, standardy, jakim powinna odpowiadać dokumentacja prac konserwatorskich i prac restauratorskich, przy zabytku ruchomym wpisanym do rejestru zabytków, oraz badań archeologicznych.

11. **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r., poz. 56).** Rozporządzenie określa sposób prowadzenia rejestru zabytków, krajowej ewidencji zabytków, wojewódzkich ewidencji zabytków, gminnych ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Rejestr zabytków prowadzi się w trzech księgach (A – zabytki nieruchome, B – zabytki ruchome oraz C – zabytki archeologiczne) o określonych wymiarach (46x30). Przedstawione zostały dokładne informacje o tym co powinno się znajdować w karcie zabytku nieruchomego, ruchomego i archeologicznego oraz w karcie adresowej zabytku i w karcie informacyjnej wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Zostały też przedstawione w załączeniu przykładowe karty dla wszystkich wymienionych wcześniej kart.
12. **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. nr 212, poz. 2153)** Rozporządzenie określa kierunki jakie mają powziąć odpowiednie organy państwowe i instytucje na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. Główny cel został określony następująco ochrona zabytków, na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem ryzyka nieszczęśliwych wypadków tj. pożar, zwarcie instalacji technicznej. Zaleca przygotowanie planów ochrony zabytków na wypadek:
 - a) Pożaru,
 - b) Powodzi, ulewy lub zalania z innych przyczyn,
 - c) Wichury,
 - d) Katastrofy budowlanej, awarii technicznej, chemicznej,
 - e) Demonstracji i rozruchów ulicznych, rabunku lub aktu wandalizmu,
 - f) Ataku terrorystycznego,
 - g) Konfliktu zbrojnego.

Dokładne zalecenia, kto przygotowuje plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych określa w całości § 4:

1. Plan ochrony zabytków jednostki organizacyjnej na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowuje kierownik jednostki organizacyjnej posiadającej zabytki, w uzgodnieniu z

wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz przedstawia do zatwierdzenia wójtowi (burmistrzowi, prezydentowi miasta).

2. Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowuje wójt (burmistrz, prezydent miasta). Plan ten podlega uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze powiatu.
3. Powiatowy plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowuje starosta; plan ten podlega uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze województwa.
4. Wojewódzki plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowuje wojewódzki konserwator zabytków, w uzgodnieniu z wojewodą i szefem Obrony Cywilnej Kraju.
5. Krajowy plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowuje Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

- 13. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków na granicę** (Dz. U. z 2011 r., Nr 89, poz. 510). Rozporządzenie określa tryb składania wniosków na jednorazowym lub wielokrotny, stały bądź czasowy wywóz zabytku poza granicę. Oględzinami zabytku zajmuje się Wojewódzki Konserwator Zabytków. Po zakończeniu czynności przesyła ustalenia wraz z wnioskiem do ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Paragraf 17 informuje o tym, że „zezwolenia, pozwolenia i zaświadczenia na wywóz zabytków za granicę lub przedmiotów o cechach zabytków wydane na podstawie dotychczas obowiązujących przepisów zachowują ważność, wyłącznie na wywóz z terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na terytorium innego państwa członkowskiego Unii Europejskiej, na czas określony w tych dokumentach”.

a. DEFINICJE

Z uwagi na konieczność precyzyjnego odnoszenia się w gminnym programie opieki nad zabytkami do zapisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 710 z późn. zm.), przyjęto za ustawą następujące definicje:

1. Zabytek – nieruchomości lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
2. Zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
3. Zabytek ruchomy – rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1;
4. Zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
5. Instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucja kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
6. Prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
7. Prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
8. Roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa

budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;

9. Badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
10. Badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
11. Badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
12. Historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
13. Historyczny zespół budowlany - powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
14. Krajobraz kulturowy - przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności;
15. Otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków, w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

b. Sposoby opieki nad zabytkami w świetle przepisów

Według zapisów art. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2021, poz. 710 z późn. zm.) ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej, działań mających na celu:

1. zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
2. zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
3. udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
4. przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
5. kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
6. uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Zgodnie z art. 5 ustawy opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega w szczególności na zapewnieniu warunków:

1. naukowego badania i dokumentowania zabytku;
2. prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
3. zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
4. korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
5. popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

W myśl art. 6 ustawy ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1. zabytki nieruchome będące w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi;
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi;
 - c) dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego;
 - d) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi;
 - e) cmentarzami;
 - f) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni;
 - g) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
2. zabytki ruchome będące w szczególności:
 - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej;
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje;
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami;
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (tj. Dz. U. z 2019 r. poz. 1479);
 - e) instrumentami muzycznymi;
 - f) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi;
 - g) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
3. zabytki archeologiczne będące w szczególności:
 - a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa;
 - b) cmentarzyskami;
 - c) kurhanami;
 - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Art. 6. ustawy mówi również, iż ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

W ustawie znajdują się zapisy precyzujące formy ochrony zabytków. Art. 7 ustawy stanowi, iż formami ochrony zabytków są:

1. wpis do rejestru zabytków;
2. wpis na listę Skarbów Dziedzictwa
3. uznanie za pomnik historii;

4. utworzenie parku kulturowego;
5. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

3.3. Procedury uzyskiwania pozwoleń na prace przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków

Zgodnie z art. 39 ust. 1 ustawy z dnia 7 lipca 1994 Prawo budowlane (t.j. Dz.U. 2021 r., poz. 2351 z późn. zm.), prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydawanego przez właściwego konserwatora zabytków.

Przepis ten nawiązuje tym samym do art. 32 ust. 1 pkt 2 Prawa budowlanego, zgodnie z którym pozwolenie na budowę może być wydane wyłącznie po uprzednim uzyskaniu przez inwestora, wymaganych przepisami szczególnymi pozwoleń, uzgodnień lub opinii innych organów.

Pozwolenie konserwatorskie udzielone zostaje w drodze decyzji administracyjnej po przeprowadzeniu postępowania administracyjnego określonego w art. 36 ustawy z dnia 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2021, poz. 710). oraz zgodnie z zapisami Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r., w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych (Dz. U. z 2018 r., poz. 1609, ze zm.). Obowiązek uzyskania pozwolenia adresowany jest do inwestora i powinien zostać wykonany przed wystąpieniem do właściwego organu (administracji architektoniczno – budowlanej) z wnioskiem o wydanie decyzji o pozwoleniu na budowę.

Zgodnie z art. 39 ust. 2 Prawa budowlanego, pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu Ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.

3.4. Opieka nad zabytkami jako zadanie własne gminy

Obowiązki jednostek samorządowych określają zarówno przepisy ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 710), jak również ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 1372 z późn. zm.).

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa obowiązki oraz kompetencje gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Obowiązki są określone m.in. w art. 22 pkt 4 narzucającym obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków, art. 87 regulującym sporządzenie na okres czteroletni gminnych programów opieki nad zabytkami oraz w art. 18 i art. 19 nakazujących uwzględnianie zapisów tych programów przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowych planów zagospodarowania.

Ponadto w nowelizacji ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia z dnia 18 marca 2010 r., która weszła w życie 5 czerwca 2010 r., do art. 19 dodano ust. 1a wskazujący zabytki, których ochrona musi być bezwarunkowo uwzględniona w decyzjach o ustaleniu inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej oraz decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Są to zabytki wpisane do rejestru wraz z ich otoczeniem oraz zabytki nieruchomości, znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków.

W artykułach: 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71 i 72 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zawarte są szczegółowe obowiązki samorządu dla zabytków objętych ochroną, które są własnością gminy lub są w jej posiadaniu. Ponadto art. 81 i art. 82 regulują możliwość udzielania dotacji na prace konserwatorskie,

restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

Na podstawie art. 96 istnieje także możliwość, iż wojewoda, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może powierzyć, w drodze porozumienia, prowadzenie niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym wydawanie decyzji administracyjnych, gminom i powiatom, a także związkom gmin i powiatów, położonym na terenie województwa.

W ustawie o samorządzie gminnym, w rozdziale 2, określone są zadania odnoszące się wprost lub pośrednio do ochrony zabytków.

Art. 6. ust. 1 stanowi, iż do zakresu działania gminy należą wszystkie sprawy publiczne o znaczeniu lokalnym, niezastrzeżone ustawami na rzecz innych podmiotów, co za tym idzie również opieka nad zabytkami.

Art. 7. ust. 1 doprecyzowuje, że zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy, co może się przekładać na działania związane z opieką nad zabytkami w kontekście: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, kultury, w tym bibliotek gminnych i innych placówek upowszechniania kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy i współpracy z organizacjami pozarządowymi.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Inowódz na lata 2021 – 2024 jest spójny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w dokumentach poniżej:

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 (Uchwała Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.)

Główny cel główny Programu 2019–2022 brzmi:

„Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami”

Cel Programu będzie realizowany przez następujące cele szczegółowe i kierunki działań:

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego

Kierunki działania:

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym
2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami

Kierunki działania:

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego

Kierunki działania:

1. Upowszechnienie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości.
2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju

Kultury na lata 2004-2020 (dokument wdrożeniowy: Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013”)

Strategia powstała jako dokument tworzący ramy dla nowoczesnego gospodarowania dziedzictwem kulturowym Polski, przy jego maksymalnym zachowaniu, jak również wykorzystaniu w podstawowym celu, jakim jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego regionów Polski. W ramach realizacji spójnych działań w poszczególnych regionach Polski, zostały wyodrębnione główne zadania i priorytety w dziedzinie kultury.

Celem programu jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym kompleksowa poprawa stanu zabytków oraz rozwój kolekcji muzealnych. Cel ma być osiągnięty poprzez:

- 1) poprawę stanu zachowania zabytków;
- 2) zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także dziedzictwa archeologicznego);
- 3) kompleksową rewaloryzację zabytków i ich adaptację na cele inne niż kulturalne;
- 4) zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych;
- 5) poprawę warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji;
- 6) zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

Realizacja programu odbywa się w ramach dwóch komplementarnych priorytetów:

- 1) Priorytet 1 „Rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych” – poprawa stanu zachowania zabytków, działania rewaloryzacyjne, konserwacyjne, modernizacyjne, adaptacja i ochrona obiektów zabytkowych, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków, prace dokumentacyjne, działania mające na celu zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę.
- 2) Priorytet 2 „Rozwój i koncentracja kolekcji muzealnych” – dotyczy zadań związanych z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Inowłódz wykazuje zgodność z celami gminnych dokumentów strategicznych:

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Inowłódz. W trakcie prac nad Planem Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Inowłódz wyznaczono ustalenia w zakresie ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego:

1. Dla terenów, na których zlokalizowane są zabytki, obiekty i obszary chronione ustanowione na podstawie przepisów szczególnych i odrębnych, poza ustaleniami ogólnymi dla terenów o różnym przeznaczeniu, ustala się także zasady ochrony tych zabytków i obszarów.
2. Dla terenów, na których zlokalizowane są obiekty zabytkowe, ustala się następujące zasady zagospodarowania:

- 1) w obrębie nieruchomości zabytkowych działania inwestycyjne prowadzić należy w porozumieniu i po akceptacji służb konserwatorskich, według obowiązujących przepisów szczególnych i odrębnych;
- 2) bez zezwolenia służb konserwatorskich nie wolno zabytków:
 - a) przerabiać, odnawiać, rekonstruować, konserwować, zabudowywać, odbudowywać, zdobić, uzupełniać, rozkopywać ani dokonywać żadnych innych zmian;
 - b) wyburzenie całości lub części obiektu zabytkowego musi uzyskać zgodę właściwego ministra.
3. dla obszaru ujętego niniejszym planem ustala się następujące zasady prowadzenia działalności inwestycyjnej, związanej z wykonywaniem robót ziemnych:
 - na całym obszarze objętym niniejszym planem, w wypadku odkrycia jakiegokolwiek znaleziska, co do którego zachodzi podejrzenie, że może mieć jakąkolwiek wartość archeologiczną, roboty należy przerwać a o znalezisku poinformować organ właściwy w sprawach ochrony dóbr kultury na podstawie przepisów szczególnych i odrębnych.
4. Dla terenów, na zlokalizowanych w całości lub w części na obszarach nierozpoznanych archeologicznie, ustala się obowiązek nadzoru archeologicznego podczas prowadzenia robót ziemnych związanych z liniowymi inwestycjami komunikacyjnymi infrastrukturalnymi.
5. Roboty ziemne, prowadzone w obrębie nieruchomości usytuowanych w uwidocznionych na podstawowym rysunku planu orientacyjnych strefach lokalizacji zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych, winny być uzgadniane i dokonywane zgodnie z odpowiednimi przepisami szczególnymi i odrębnymi (w zakresie ochrony dóbr kultury).

5.2 Rys historyczny Gminy Inowłódz

Znajduje się on na szczycie góry, u podnóża której płynie Pilica. Prawa miejskie otrzymał Inowłódz w połowie XIV w. W tym okresie, z inicjatywy króla Kazimierza Wielkiego wybudowano zamek i otoczono miasto murem obronnym. Ściany zamku o kształcie czworoboku i mur, który otaczał zamek i miasto, budowane były z cegły i kamienia kopalnego, który wydobywano i obrabiano w Inowłodzu. W swojej przeszłości Inowłódz miał duże znaczenie wynikające z usytuowania na granicy jednostek administracyjnych. W połowie XIII wieku lewobrzeżna strona Pilicy była najdalej na północ wysuniętym skrawkiem Ziemi Łęczyckiej. Gród Inowłodzki bronił przejścia przez Pilicę z Małopolski. Na początku XIV wieku Inowłódz wszedł w skład Królestwa Polskiego i pełnił ważną rolę w systemie obronnym kraju. Do połowy XVII w. na zamku rezydowali kasztelanowie inowłodzcy. W 1655 r. stoczył tu zwycięską bitwę ze Szwedami Stefan Czarniecki. Na przełomie IX i X wieku inowłodzka przeprawa stanowiła ważny element prowadzących tędy szlaków drogowych, zarówno tych o charakterze krajowym, jak i dalekosiężnych szlaków prowadzących m.in na Ruś i Węgry. W połowie XIII wieku Inowłódz zaliczał się do grona większych ośrodków osadniczych dorzecza środkowej Pilicy. Dysponując przeprawą przez Pilicę, poborem cła, karczmami i targowiskiem był przygotowany do obsługi ruchu handlowego. Dużą rolę w gospodarce miasta odgrywało przetwórstwo zbożowe oraz warzenie piwa. Prawdopodobnie już wtedy Inowłódz miał charakter miasta przedlokacyjnego. W poł. XIV wieku Kazimierz Wielki nadał osadzie prawa miejskie i nakazał kupcom podróżującym z Torunia do Krakowa i dalej na Węgry, aby wybierali szlak prowadzący przez Inowłódz. Fakt ten dodatkowo podniósł rangę miasta, dzięki czemu Inowłódz stał się ważnym punktem na mapie Królestwa Polskiego. Miasto wkroczyło w najpomyślniejszy w swych dziejach okres. Oprócz dochodów płynących z zarządzania dobrami królewskimi i opłat celnych, dochodziły również korzyści z eksploatacji rzeki i wycinania Puszczy Pilickiej. Potop szwedzki położył kres świetności miasta, które nigdy nie odzyskało dawnej rangi. Od końca XVIII wieku część ludności zatrudniona była przy wypalaniu wapna, a w XIX wieku istniała tu huta żelaza. Drugi rozbiór polski i późniejsza polityka zaborców spowodowały, że w 1870 roku Inowłódz stracił prawa miejskie. Po odkryciu na pocz. XIX wieku źródła wód mineralnych, właściciel dóbr Inowłodzkich Bernard Birenzweig założył w Inowłodzu - Zakościelu stację klimatyczną. W 1884 roku wybudowano dla kuracjuszy kilka willi - pensjonatów, wyposażonych w pomieszczenia do zabiegów przyrodoleczniczych oraz urządzono kąpielisko nad Pilicą. Od maja do września przebywali w inowłodzkim uzdrowisku rekonwalescencji wczasowicze. Letnie wakacje spędzał tu Julian Tuwim, który w swoich utworach wystawił najlepsze świadectwo atrakcyjności krajobrazowej i kulturowej tego regionu. Rozwojowi uzdrowiska

kres położyła I wojna światowa. Przetrwały jednak tradycje wycieczkowe. Dziś Inowłódz jest znaną i lubianą miejscowością turystyczno- wycieczkową.

Początki samorządów wiejskich sięgają wczesnych czasów średniowiecza. Wtedy do Polski przeniesiony został schemat „prawa niemieckiego”, który był ustanawiany na Polskiej wsi. We wsi na prawie niemieckim chłopcy mieli ściśle określone prawa i obowiązki. Dzierżawili ziemię, opłacając czynsz, ale mieli również prawo odejść ze wsi po spełnieniu pewnych obowiązków. Podstawą organizacji osiedleńczej według „prawa niemieckiego” była umowa zawarta między panem gruntu, a osadnikami.

Chłopi otrzymywali jednakową ilość ziemi i dzierżawili własność pana płacąc czynsz oraz daniny w naturze. Pańszczyzny prawie w ogóle nie stosowano, a jeśli już to na tylko parę dni w roku. Sołtys wsi sprawował również przewodnictwo w władzy sędowniczej, która nazywana była „ławą wiejską”. W tamtych czasach po raz pierwszy używane były takie nazwy własne jak „wójt”, „sołtys” czy „ławownicy”. Dzięki takiemu prawu osadniczemu chłopcy chętniej osiedlali się w takich wsiach. Było to ważne, ponieważ w średniowieczu te obszary dopiero zasiedlano karczując wiekowe puszcze.

Jednym z głównych powodów upadłości I Rzeczypospolitej w 1795 roku wymienia się właśnie przestarzałą strukturę administracyjną państwa. Nasi „sąsiedzi”, którzy posiadali dużo nowocześniejsze rozwiązania ustrojowe w końcu zaczęli dzielić niezdolne do obrony państwo polskie.

Niedługo potem, bo już w 1809 roku po odbiciu z rąk austriackich tych ziem przez połączone wojska Księstwa Warszawskiego i Napoleona zaczęto unowocześniać administrację w Polsce, której nigdy jeszcze nie było. Francuzi przeszczepili na nasz grunt swoje rozwiązania ustrojowe. Wprowadzono Konstytucję Księstwa Warszawskiego (lipiec 1807 roku), zniesiono formalnie poddaństwo chłopów nadając im wolność osobistą, lecz to nie było jeszcze uwłaszczenie. Wprowadzono również Kodeks Napoleona, który zawierał zbiór prawa cywilnego. Kraj został podzielony na departamenty, a te na powiaty. Na ziemiach polskich to była prawdziwa rewolucja. Na mocy dekretu Księcia Warszawskiego z dnia 23 lutego 1809 roku utworzono gminy wiejskie i miejskie. Minimalny obszar gminy wynosił 10 domów, a funkcje wójta posiadał dziedzic majątku, który mógł pełnić swoją funkcję na więcej niż jednym terytorium. W każdej gromadzie wiejskiej, wójt wyznaczał swoich zastępców - sołtysów. Co ważne wójt swoją funkcję pełnił bezpłatnie. Organem doradczym i nadzorującym wójta była Rada Gminna.

W 1815 roku wraz z upadkiem Księstwa Warszawskiego, powstało Królestwo Polskie pod berłem cara Rosji. Rosjanie panujący na tych ziemiach zostawili system administracyjny dawnego państwa (zmieniono tylko departamenty na województwa), utrzymano dawny Kodeks Napoleona oraz pozostawiono gminy wiejskie z pewnymi modyfikacjami.

Ważną reformę w odniesieniu do gmin przeprowadzono w 1859 roku. Od tej chwili gmina musiała składać się z przynajmniej 50 domów pod zarządem jednego wójta, mniejsze gminy łączono w jedno. Od 1859 roku sołtysów wybierali już sami mieszkańcy wsi.

Do czasów wybuchu I wojny światowej nie zanotowano w gminie żadnych znaczących wydarzeń, które mogłyby wpłynąć na rozwój wsi.

W maju 1915 roku na te ziemie wkroczyły wojska austro-węgierskie wypierając Rosjan. Były to czasy szczególnie ciężkie dla mieszkańców. Kontrolowano ludność na wszelkie sposoby, spisywano skrzętnie informacje na temat stanu gospodarczego, a żeby opuścić miejscowość i udać się do miasta trzeba było uzyskać specjalną przepustkę. Rolnicy byli zmuszeni do oddawania określonych ilości zboża i żywca na potrzeby wojskowe, aby wyżywić kilka tysięcy wojskowych stacjonujących na terenie powiatu. Mimo tych tragicznych wspomnień, okupacja miała swoje dobre następstwa, ponieważ władze austriackie pozwoliły na istnienie polskich szkół oraz organizacji społecznych. Na temat działań wojennych na tych terenach jest bardzo mało danych.

W listopadzie 1918 po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, odrodzone Państwo stworzono z czterech różnych jednostek państwowych (zabór rosyjski, austriacki, pruski i Królestwo Polskie), o różnych tradycjach, językach urzędowych i różnych ustrojach samorządu. Początkowo władze w Warszawie utrzymywały w mocy odrębne od dawnych zaborów ustroje samorządu lokalnego, jednakże później nastąpiły zmiany. Na mocy nowych postanowień, wprowadzonych w życie dekretem naczelnika państwa z 27 listopada 1918 roku, wójtowie oraz

sołtysi zostali jednocześnie funkcjonariuszami państwowymi i przedstawicielami władzy samorządowej. Nowym organem była Rada Gminy wybierana przez Zgromadzenie Gminne raz na okres 3 lat. Rada przynajmniej raz w miesiącu zbierała się, na czymś co można by było nazwać sesją Rady Gminy. Nad działalnością gmin czuwał Wydział Powiatowy w Starostwie Powiatowym, który zatwierdzał m.in. wybór wójta czy sołtysa.

Następnym istotnym wydarzeniem w historii gminy jak i całego państwa był wybuch II Wojny Światowej. W niedługim czasie na tereny gminy wkroczyły wojska niemieckie. Okupant w dniu 28 listopada 1939 roku wydał dokument „o zarządzie gmin polskich”. Odtąd gminy stały się narzędziem władz okupacyjnych. Wójtowie i sołtysi byli osobiście odpowiedzialni za dokładne wykonywanie poleceń władz okupacyjnych. Oczywiście niektórzy spośród polskich wójtów starali się złagodzić losy swoich rodaków, lecz zdarzały się również działania kolaboracyjne.

W najczarniejszych latach stalinizmu (1950-1954) władze gminne zmieniały się bardzo często. Nie wszyscy wytrzymywali naciski z góry oraz wszechobecną ideologię komunistyczną. Radni byli co jakiś czas zmieniani, ponieważ wystarczyła tylko wola sekretarza Gminnego Komitetu PZPR, aby radny z dnia na dzień tracił swoją funkcję. Dnia 25 września 1954 roku weszła w życie ustawa o reformie podziału administracyjnego. W miejsce dotychczasowych gmin powstały gromady położone na terenie jednej lub kilku sąsiadujących ze sobą gmin. Na czele tych nowo powstałych tworów samorządowych stała Gromadzka Rada Narodowa. Na początku istnienia, rady te miały bardzo wąskie kompetencje, które z czasem sukcesywnie rozszerzano.

Obecnie władzę administracyjną pełni Wójt Bogdan Kącki, a Sekretarzem Gminy jest Renata Dąbrowicz.

5.2.1 Miejscowości Gminy Inowłódz wraz z charakterystyką ich dziedzictwa kulturowego

Wsie Gminy Inowłódz reprezentują różne typy układów przestrzennych. Większość wsi na terenie gminy wykształciła się w epoce nowożytnej. W XVIII i XIX w. budowa zespołów folwarcznych zmieniła strukturę topograficzną niektórych miejscowości.

W zdecydowanej większości wsi na terenie gminy zabudowa usytuowana jest wzdłuż dróg, tworząc zwarte kompleksy mieszkalne.

Inowłódz

Inowłódz – wieś gminna w Polsce położona w Dolinie Białobrzesckiej, w województwie łódzkim, w powiecie tomaszowskim, w gminie Inowłódz, nad Pilicą. Siedziba gminy Inowłódz. Dawniej miasto; uzyskał lokację miejską przed 1370 rokiem, zdegradowany około 1550 roku, ponowne nadanie praw miejskich w 1618 roku, degradacja w 1870 roku. Miasto królewskie w tencie inowłodzkiej w powiecie brzezińskim województwa łęczyckiego w końcu XVI wieku. W latach 1975–1998 miejscowość administracyjnie należała do województwa piotrkowskiego.

Przez miejscowość przebiega droga krajowa nr 48 relacji Tomaszów Mazowiecki – Kozienice – Dęblin – Kock.

Osada w miejscu obecnego Inowłodza istniała w X wieku. Inowłódz jest wzmiankowany w dokumencie z 1145, z którego wynika, że już wówczas istniał w miejscowości kościół (ob. kościół filialny pw. św. Idziego), ufundowany przez Władysława Hermana w 1086. Prawa miejskie otrzymał w połowie XIV wieku od króla Kazimierza Wielkiego, wówczas to wzniesiono również zamek inowłodzki, mający bronić północnej granicy Małopolski oraz strzec brodu na rzece Pilicy.

Inowłódz pełnił wówczas funkcję ważnego grodu granicznego – usytuowany był na lewym brzegu Pilicy, jako centralny gród regionu, który określono mianem „cypla inowłodzkiego”, pomiędzy północno-zachodnim Sandomierskim i Mazowszem Rawskim. Co do przynależności terytorialnej inowłodzkiego mediewiści są odmiennych zdań. Teza o przynależności do Mazowsza wydaje się prawdopodobna tylko dla okresu zmian w połowie XI w. Od połowy XII w. powstała zależność od stolicy łęczyckiej. Inowłódz, wraz z okolicznymi miejscowościami: Glinnik, Małecz, Lubochnia, Głina, Sadykierz i Wola Małecka, Rzeczyca (Tarnowska), znalazł się w obrębie księstwa łęczyckiego prawdopodobnie już za czasów Kazimierza I Kujawskiego.

Miejscowy zamek do połowy XVII wieku był rezydencją kasztelanii inowłodzkiej. W 1655 podczas potopu wojska Stefana Czarnieckiego pokonały w bitwie pod Inowłodzem wojska szwedzkie. Inowłódz aż do czasu rozbiorów był miastem królewskim. Prawa miejskie utracił w wyniku represji po powstaniu styczniowym

w 1870. Niedługo potem nastąpił rozwój miejscowości, związany z odkryciem właściwości leczniczych wód mineralnych – źródła żelaziste, wapniowo-magnezowe, borowiny oraz miejscowego mikroklimatu. Podjęto próbę utworzenia uzdrowiska. Ponowny rozwój przerwała jednak I wojna światowa.

Inowłódz i okolice służyły jako plener dla polskich filmów i seriali, m.in.:

Popioły (1965, reż. Andrzej Wajda),

Czterej pancerni i pies (1966–1970, reż. Konrad Nałęczki),

Pan Wołodyjowski (1969, reż. Jerzy Hoffman),

Jak rozpętałem drugą wojnę światową (1969, reż. Tadeusz Chmielewski),

Bolesław Śmiały (1971, reż. Witold Lesiewicz),

Hubal (1973, reż. Bohdan Poręba),

SPAŁA

Spała położona jest w Puszczy Pilickiej, na krańcu Doliny Białobrzesckiej. Przez miejscowość przepływa rzeka Pilica i struga Gać (lewy dopływ Pilicy). Osada leży we wschodniej części województwa łódzkiego, około 7 km na zachód od Inowłodza. Przez wieś przebiega droga krajowa nr 48.

Dzieje Spały sięgają początku XVII wieku. W XVIII wieku rozpoczęto eksploatację spalskich lasów. Drewno wykorzystywano do wyrobu węgla drzewnego, smoły, jako opału dla pobliskich zakładów przemysłowych, np. wytopu żelaza w piecach hutniczych w osadzie Kuźnice (dziś Tomaszów Maz.) i wypalania wapna. Część drewna spławiano Pilicą do Wisły. Z dokumentów z przełomu XVIII i XIX wieku wynika, że w sąsiedztwie Spały istniała osada o nazwie Winduga, której położenie pozostaje do dziś zagadką – flisacy piliczni (oryle) zamieszkiwali blisko rzeki, tworząc często skupiska, a jedną z charakterystycznych nazw dla flisackich wsi była właśnie Winduga (w połowie drogi między Sulejowem i Przedborzem, nad Pilicą, znajduje się miejscowość o takiej nazwie). W XVIII w. istniała w Spale osada młynarska, która stała się zaczątkiem kurortu.

Z dokonanej 1789 lustracji (przeglądzie inwentaryzacyjnym dóbr królewskich) w województwie łęczyckim wynika, że w okolicach Spały istniały trzy osady młynarskie. Leżały one przy młynach wodnych usytuowanych prawdopodobnie przy rzeczce Gać. Dwie z tych osad to dzisiejsze Spała i Konewka. W dokumentach lustracyjnych z 1789 znajdujemy skargę młynarza Marcina Spały na starostę inowłodzkiego Fryderyka Józefa Moszczyńskiego (Moszczyński miał tytuł starosty niegrodowego)[potrzebny przypis], za naruszanie przywilejów monarszych, jakimi cieszyli się młynarze nad Gacią. Ze skargi wynika, że w Spale, w II połowie XVIII wieku, istniał młyn oraz folusz (urządzenie do zagęszczania tkanin).

Po II rozbiórce Polski w 1793 dobra inowłodzkie wraz ze spalskimi lasami znalazły się w zaborze pruskim. W 1819 młyn i folusz odziedziczył Kacper Spała. Nowy właściciel uruchomił wkrótce tartak, stawiając jednocześnie budynki z izbami dla kilku zatrudnionych robotników. W 1864 osada podupadła gospodarczo, prawdopodobnie na skutek powstania styczniowego. O dzierżawę tego terenu zaczął się starać tomaszowski przedsiębiorca Zajdler. Miał on zamiar urządzić tu hamernię, czyli zakład obróbki żelaza.

W dniach 10–18 września 1876 w lasach spalskich polował następca tronu Rosji, carewicz Aleksander, późniejszy car Aleksander III. Goście zakwaterowani byli w klasztorze św. Anny w Smardzewicach, a podejmującym ich gospodarzem był zapalony myśliwy, proboszcz parafii św. Marcina w Białobrzegach Opczyńskich, ks. Ludwik Żmudowski.

W 1884 wybudowano drewniany pałacyk według projektu Leona Mikuckiego – krakowskiego architekta. Jedna z sal w spalskim pałacyku myśliwskim była cała udekorowana wieńcami jeleni, a sprzęty stanowiące jej wyposażenie wykonano z rogu jelenia. Na trofeach myśliwskich umieszczono tabliczki z datą polowania i odpowiednią cyfrą, jak np. „A.III.”, „M.II.” lub „W.II.”, która oznaczała imię myśliwego (odpowiednio: Aleksander III Romanow, Mikołaj II Romanow, Wilhelm II Hohenzollern)[4]. Obok powstały koszary dla sotni kozackiej i kompanii jęgrów, kasyno oficerskie, domy dla gości. Wieżę ciśnień postawiono w 1890. Około 1900 zbudowano jeszcze dwa hotele dla carskich gości (mieszczą się tam obecnie domy wczasowe „Rogacz” i „Dzik”). Całość rezydencji zajmowała duży obszar. Zarządzał nim początkowo margrabia Zygmunt Andrzej Wielopolski,

a od 1888 Ignacy Bończa-Modzelewski jako łowczy polowań carskich w Księstwie Łowickim z siedzibą w Spałe. Jemu podlegali jęgrzy, pełniący funkcję służby leśnej. Ich zadaniem była ochrona i dokarmianie zwierzyny, odstrzał drapieżników i dostarczanie upolowanej zwierzyny na stół. Wstęp do lasu i na teren rezydencji był zabroniony. Rodzinę carską chroniła sotnia kozacka. By zapewnić spokój carskim gościom wysiedlono z okolic Spały kilka wsi. Tereny po nich zalesiono. Mieszkańców przeniesiono w okolice Nagórzyc (powstały wówczas przysiółki Swolszewice Małe i Duże). Po carskich czasach w Spałe pozostały: kamień pamiątkowy w miejscu, gdzie Aleksander III upolował swojego pierwszego jelenia (szaniec św. Huberta), domy wczasowe „Rogacz” i „Dzik” oraz piękny drewniany domek strażnika leśnego (dziś muzeum).

Podczas I wojny światowej Spała znalazła się w niemieckiej strefie okupacyjnej. Urządzono tu wielki szpital wojskowy. W okolicznych lasach prowadzona była rabunkowa gospodarka. Nadleśnictwo lubocheńskie straciło w stosunku do 1913 niemal 50% drzewostanu. Wybudowano jednak wtedy linię kolejową Spała – Tomaszów (jej budowę ukończono w 1916). Wycofując się w 1918, Niemcy zrabowali całe wyposażenie pałacyku i zrujnowali lub zniszczyli wiele budynków rezydencji.

Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę zamierzano przeznaczyć Spałę na rezydencję Józefa Piłsudskiego, który przebywał tu kilka razy podczas świąt w 1921 i początkach 1922. W 1922 Spałę przeznaczono na letnią rezydencję prezydentów Rzeczypospolitej. Do jej odrestaurowania przyczynił się Stanisław Wojciechowski. Na jego polecenie inżynier Kazimierz Skórewicz zbudował w 1923 na miejscu dawnych koszar kaplicę drewnianą w stylu zakopiańskim nazywaną przez długi czas Kaplicą Prezydentów RP pw. Królowej Korony Polskiej. W Spałe często przebywał prezydent Ignacy Mościcki – wielki amator polowań. Wprowadził on zwyczaj obchodzenia w Spałe dorocznych ogólnopolskich dożynek. Pierwsze polskie centralne święto plonów odbyło się tu 28 sierpnia 1927. Przybyło na nie około 10 tysięcy gości. Dla potrzeb tej uroczystości w 1928 zbudowano stadion, w późniejszym czasie też halę sportową na 38 tys. osób.

W 1928 do Spały przeniesiony został z Warszawy odlany w 1860 roku posąg zębora – obecny symbol Spały. Losy tego pomnika wiążą się z Białowieżą (Zwierzyniec), gdzie był pierwotnie ustawiony (obecnie znajduje się tam jego wierna kopia). Pomnik został z Białowieży wywieziony w głąb Rosji w 1915, po jego zwrocie Polsce stał na dziedzińcu Zamku Królewskiego w Warszawie, do Spały został przekazany na polecenie prezydenta Ignacego Mościckiego. Pomnik jest wspominany w autobiograficznej powieści Igora Newerlego Zostało z uczyt bogów.

W 1935 w Spałe odbył się pod patronatem Prezydenta RP Jubileuszowy Zlot Harcerstwa Polskiego Jamboree z okazji 25-lecia ZHP. 25 września 1939 na mocy dekretu Adolfa Hitlera ustanowiono zostało Naczelne Dowództwo Wojskowe „Wschód” (tzw. Oberost), którego siedzibę umieszczono w Spałe. W październiku na czele NDW stanął gen. płk. Johannes Blaskowitz, odbierający 28 września kapitulację Warszawy. Po zmianach organizacyjnych, jakie Niemcy przeprowadzili w administracji wojskowej okupowanych terenów, od lipca 1940 mieściła się tu siedziba Militärbefehlshaber im Generalgouvernement, czyli dowództwa wojskowego w GG. W tym czasie powstały w okolicy silne umocnienia wojskowe – wybudowano potężne bunkry w pobliskim na Jeleniu i Konewce[7]. Mieściło się tu też przez pewien czas dowództwo i część sztabu Grupy Armii „Środek”, biorącej udział w operacji Barbarossa.

Od pierwszych miesięcy okupacji na terenie Spały działał wywiad Związku Walki Zbrojnej. Zorganizował go wśród leśników Roman Wojewódzki – szef grupy wywiadowczej Obwodu ZWZ Tomaszów Maz. Szefem placówki wywiadowczej w Spałe był Ignacy Stadziński. Zaangażował on do pracy swego syna Alfreda, rodziny Poborców i Cabanów, oraz Stefana Dąbrowskiego. Niestety w październiku 1941 polska placówka została rozpracowana przez hauptsturmführera SS Petera Machera, przy pomocy zdrajcy – adiutanta obwodu Henryka Nowaka ps. „Szelągowski”, który zginął z wyroku wojskowego sądu Polski Podziemnej. Zginęli także wszyscy aresztowani. Dziś w Domu Pamięci Walki i Męczeństwa Leśników i Drzewiarzy można zobaczyć specjalną wystawę. Obok stoi pomnik odsłonięty w 1982, wykonany przez Włodzimierza Władykę. W 1945 po wycofaniu się Niemców pałacyk prezydencki został najpierw niemal całkowicie rozszabrowany przez okoliczną ludność, a następnie po wkroczeniu Rosjan został przez nich spalony jako carska pozostałość. Dzisiaj po pałacyku został tylko obrys fundamentów.

W czasach PRL Spałę zmieniono na ośrodek wczasów pracowniczych FWP, teren zawodów sportowych, ośrodek szkoleń i spotkań rozmaitych specjalności. W latach 1975–1998 miejscowość administracyjnie należała do województwa piotrkowskiego.

W latach 70. w miejscowości działało Państwowe Gospodarstwo Rolne Spała.

W I poł. lat 70. XX w., w lasach spalskich, na północ od wsi Konewka, w głębokim lesie, powstała letnia rezydencja dla Edwarda Gierka. W 1981 przekazana Lotowi na ośrodek szkoleniowo-wypoczynkowy, ale nie sprawdziła się w tej roli. Obiekt został zburzony w 2011.

1 maja 1985 arcybiskup warszawski, kardynał Józef Glemp utworzył w Spale parafię Matki Bożej Królowej Korony Polskiej.

W 1992 przy kościele zbudowano Kościół Polowy Armii Krajowej. Jego głównym akcentem są wykonane w drewnie przez kustosa Domu Pamięci – Mieczysława Lisowskiego Stacje Męki Pańskiej, nazywane Drogą Krzyżową AK. W 2000 po 62 lat przerwy powrócono do organizowania dożynek prezydenckich w Spale. Od 2005, od maja do października w każdą drugą niedzielę, odbywają się Spalskie Jarmarki Antyków i Rękodzieła Ludowego. Impreza została nagrodzona w 2007 jako Najlepszy Produkt Turystyczny 2007 roku. Organizatorem imprezy jest Robert Papis

BRZUSTÓW

Pierwsza wzmianka dotycząca Brzustowa pochodzi z XIV wieku. Jest nim akt lokacyjny wydany dnia 3 lutego 1367 roku w Raciążu przez biskupa włocławskiego Zbyluta z Gołańczy[4]. Akt wydany za zgodą kapituły katedralnej, lokował wieś Brzustów na prawie średzkim. Miejscowość została zasiedlona osadnikami z ziemi sieradzkiej. Sołectwo zostało przekazane na szczegółowo określonych warunkach mieszczakowi (mieszczaninowi) woborskiemu Piotrowi zwanemu Rusin oraz jego sukcesorom.

W 1534 roku Brzustów liczył 18,5 łana użytkowanych przez 31 kmieci, a także posiadał 2 karczmy oraz 4 łany sołeckie.

Od 1795 r. Brzustów znalazł się w zaborze austriackim; w 1809 roku został włączony do Księstwa Warszawskiego, a po kongresie wiedeńskim do Królestwa Polskiego. Od roku 1879 do I wojny światowej Brzustów był w granicach dóbr carskich należących do Księstwa Łowickiego, obejmujących lasy rządowe od Brudzewic przez Smardzewice po Sulejów. Rozwój samorządności wiejskiej spowodował włączenie Brzustowa do utworzonej dwadzieścia lat wcześniej - w 1859 r. - gminy Unewel, której siedziba mieściła się najpierw w Sługolicach, następnie w Smardzewicach, a na koniec w Białobrzegach. Ten stan utrzymuje się do 1954 r., kiedy to powstaje Gromadzka Rada Narodowa w Brzustowie. Po kolejnej zmianie administracyjnej w 1972 r. Brzustów należy do Gminy Białobrzegi, a od 1977 r. do chwili obecnej do Gminy Inowłódz.

Podobnie zmieniała się przynależność Brzustowa na poziomie wojewódzkim. W dwudziestolecie międzywojennym Brzustów należy do województwa kieleckiego, by na krótko przed wybuchem II wojny światowej, z dniem 1 kwietnia 1939 r. znaleźć się w granicach województwa łódzkiego. W latach 1945-1954 Brzustów ponownie należy administracyjnie do województwa łódzkiego, w latach 1954-1975 do województwa kieleckiego, następnie w latach 1975-1998 do województwa piotrkowskiego. Po reformie administracyjnej w 1998 roku Brzustów powraca do województwa łódzkiego.

Wśród istotnych dla Brzustowa wydarzeń wspomnieć warto założenie Towarzystwa Ochotniczej Straży Pożarnej (16 września 1928 r.), w następstwie czego cztery lata później, w 1932 r. zostaje wybudowana remiza strażacka. W roku 1946 z części parafii Białobrzegi Opoczyńskie zostaje utworzona parafia Brzustów. Parafię w Brzustowie erygował w dniu 2 listopada 1946 r. biskup sandomierski Jan Kanty Lorek.

DĄBROWA

Pierwsza wzmianka o Dąbrowie pochodzi z drugiej połowy XIX wieku, kiedy to nadano jej nazwę urzędową. Był to kiedyś obszar dodatkowych działek, który należał do miejscowości Brzustów. W gwarze lokalnej obszar ten nazywany był i jest „Dziolami”.

W okolicach miejscowości Dąbrowa znajdował się cmentarz poległych żołnierzy w I wojnie światowej.

KRÓLOWA WOLA

Wieś w Polsce położona w województwie łódzkim, w powiecie tomaszowskim, w gminie Inowłódz.

Wieś królewska w tenucie inowłodzkiej w powiecie brzezińskim województwa łęczyckiego w końcu XVI wieku[1]. W latach 1975–1998 miejscowość administracyjnie należała do województwa piotrkowskiego. Pierwsze wzmianki o miejscowości Królowa Wola pochodzą z 1495 r.

W miejscowości znajdują się:

Dom Ludowy

Ochotnicza Straż Pożarna

Szkoła Podstawowa im. Ignacego Mościckiego

Świetlica Wiejska

Koła Gospodyń Wiejskich

Zespół folklorystyczny „Królowianki”

Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Królowej Woli - „Przyjazna Wieś”

LICIAŻNA

Liciażna swoim zasięgiem obejmuje obszar o powierzchni 8,31 km². Wieś położona jest w północno-wschodniej części gminy. Liciażna to miejscowość usytuowana w malowniczej, pagórkowatej okolicy, ze śladami owalnicy jako formy rozplanowania wsi. Faliście usytuowane pola z odłogami i ugorami oraz kompleksami leśnymi tworzą niepowtarzalną kompozycję krajobrazową.

Pierwsze wzmianki o Liciażnej pochodzą z II połowy XIV w., natomiast nazwa wsi w dokumentach historycznych pojawia się na początku XVI wieku.

Na stałe zamieszkuje tu 209 mieszkańców (stan na dn.31.12.2008 r.).

We wsi funkcjonuje:

- Świetlica Wiejska

- Ochotnicza Straż Pożarna

POŚWIĘTNE

Poświętne swoim zasięgiem obejmuje obszar o powierzchni 3,06 km². Wieś położona jest w północnej części gminy, pośród lasów. Usytuowanie to sprzyja rozwijającemu się osadnictwu letniskowemu. Na stałe zamieszkuje tu 88 mieszkańców (stan na dn.31.12.2008 r.).

TEOFILÓW

W latach 1975–1998 miejscowość administracyjnie należała do województwa piotrkowskiego.

W Teofilowie znajdują się niemieckie bunkry typu Regelbau 701 i Ringstand 58c z czasów II wojny światowej oraz jedyna w Polsce czynna kopalnia eksploatująca halcedonit ze złoża „Teofilów”.

ZAKOŚCIELE

Wieś w Polsce położona w województwie łódzkim, w powiecie tomaszowskim, w gminie Inowłódz, nad Pilicą. Wieś liczy około 200 mieszkańców.

Wieś królewska w tenucie inowłodzkiej w powiecie brzezińskim województwa łęczyckiego w końcu XVI wieku. W latach 1975–1998 miejscowość należała administracyjnie do województwa piotrkowskiego.

Początki miejscowości sięgają czasów Kazimierza Wielkiego, który osadził tu cztery rody włoskie. W II połowie XIX wieku rozwinęło się taktwo ludowe, które funkcjonowało do połowy XX wieku.

W Zakościelu funkcjonuje od 2000 roku ośrodek wypoczynkowy prowadzony przez chrześcijańską fundację PROeM Ministries oraz gospodarstwa agroturystyczne.

Nazwa Zakościele wzięła się od kościółka pod wezwaniem św. Idziego, który znajduje się na granicy między Inowłodzem a Zakościeniem.

ŻĄDŁOWICE

Żądłowice swoim zasięgiem obejmuje obszar o powierzchni 8,52 km². Sołectwo położone jest nad Pilicą, w najbardziej wysuniętej północno-wschodniej części gminy Inowódz. Wieś otacza rezerwat przyrody - Rezerwat Żądłowice. Występują tu ciekawe gatunki drzew oraz zwierząt. Usytuowanie miejscowości sprzyja rozwojowi zabudowy lotniskowej. Na stałe zamieszkuje tu 171 mieszkańców (stan na dn.31.12.2008 r.).

KONEWKA

Konewka swoim zasięgiem obejmuje obszar o powierzchni ok. 12 km². Wieś położona jest w południowo-zachodniej części gminy. Konewka to miejscowość wyrosła na bazie osady związanej z przemysłem drzewnym, której początki związane były z intensywną eksploatacją lasów tego obszaru. Nie występuje tutaj rolnictwo. Początki osadnictwa w Konewce sięgają XIV wieku. Na stałe zamieszkuje tu 300 mieszkańców (stan na dn.31.12.2008 r.). W czasie II wojny światowej w bezpośredniej bliskości wsi Niemcy wzniesli kompleks obiektów fortyfikacyjnych (bunkry). Największy z nich to schron o długości 380m, do którego prowadziły tory kolejowe.

We wsi funkcjonuje:

- Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Osiedla Konewka
- Świetlica Wiejska

5.3 Walory kulturowe Gminy Inowódz

Na walory kulturowe gminy składają się wartościowe obiekty materialne ściśle związane z działalnością człowieka w danym regionie oraz dziedzictwo niematerialne. Niematerialne dziedzictwo stanowią m.in.:

- tradycje,
- zwyczaje,
- przekazy ustne,
- umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa.

Z obiektów materialnych można wyodrębnić poniższe grupy:

- zabytki archeologiczne,
- muzea etnograficzne, skanseny i ośrodki twórczości ludowej,
- zabytki architektury i budownictwa,
- obiekty historyczno - wojskowe,
- zabytki techniki i przemysłu.

5.3.1 Dziedzictwo niematerialne i miejsca pamięci

Obszar Gminy Inowódz jest spójny kulturowo. Formował się w ciągu wieków i wykształcił jako odrębny i charakterystyczny dla terenu Gminy styl.

Jednym z podstawowych wyznaczników charakteryzujących teren jest strój ludowy, który można obecnie zobaczyć w czasie świąt religijnych, dożynek lub występów zespołów ludowych oraz u tych, którzy świadomie dążą do podtrzymania wielopokoleniowej tradycji. Ponieważ strój ludowy wyszedł już z użytku na szerszą skalę spotkać go można jedynie u najstarszych mieszkańców. Najstarsze kobiety przechowują jeszcze elementy dawnego stroju, czasami starych oryginalnych drewnianych skrzyniach.

Dobrami kultury materialnej oraz duchowej jest nie tylko dziedzictwo kulturalne, ale również zwyczaje, obyczaj, tradycje jakie znajdują się w określonym województwie, powiecie czy gminie.

Folklor muzyczny i taneczny podtrzymują na terenie Gminy koła gospodyń wiejskich. Część z nich posiada stroje regionalne. Panie wymieniają się doświadczeniami z zakresu gotowania, pieczenia, wykonywania stroików, dekoracji świątecznych i okolicznościowych.

Koła gospodyń wiejskich biorą czynny udział przy organizowaniu imprez w gminie i na terenie, promując kulinarne dziedzictwo kulturowe i produkty regionalne.

Uroczyście obchodzone są święta kościelne. Wiele dorocznych obrzędów zimowych powiązanych było z świętami Bożego Narodzenia i z bogatym zespołem wierzeń i zwyczajów mających sprowadzić pomyślność w rozpoczynającym się nowym cyklu odradzającej się przyrody, nowym okresie pracy rolnika.

W czasie Wigilii przestrzegany jest zwyczaj przygotowywania dwunastu postnych dań i ustawiania dodatkowego nakrycia dla niespodziewanego gościa. Tradycja przygotowywania wigilijnej kolacji jest przekazywana z pokolenia na pokolenie i w każdym domu ma swoją niepowtarzalną specyfikę.

Spośród zwyczajów wiosennych warto wyróżnić powszechnie praktykowany zwyczaj majenia domów na Zielone Święta czy zatykanie święconych palm i cierni w polach uprawnych.

W wigilię św. Jana zbierano natomiast zioła lecznicze i palono ogień, co według wierzeń ludowych miało moc zabezpieczającą od choroby i wszelkiego złego.

Szczególnie uroczyście obchodzone są Święta Wielkanocne. Mieszkańcy Gminy porządkują domy, dekorują stoły, przygotowują koszyki ze święconką. W niektórych wsiach Gminy Inowłódz zachował się zwyczaj polewania wodą w poniedziałek Wielkanocny.

W maju dekoruje się przydrożne kapliczki, przy których spotykają się kobiety wiejskie by wspólnie się modlić i śpiewać pieśni ku czci Matki Bożej.

Jednym z corocznych obrzędów na terenie Gminy Inowłódz są też procesje Bożego Ciała. W kościołach odprowadzane są msze, w których uczestniczy większość mieszkańców. Ludność przygotowuje i dekoruje ołtarze wzdłuż trasy, którą będzie przechodziła procesja. W dniu święta Bożego Ciała w odświętnych ubraniach, w strojach ludowych, część dziewczynek w białych sukienkach biorą udział w procesji przy dźwiękach dzwonów i śpiewach pieśni kościelnych. Dzieci sypią płatki kwiatów wzdłuż drogi. Dekorowane są domy i obejścia.

5.3.2 Dobra kultury objęte prawnymi formami ochrony

Formami ochrony prawnej zabytków są: wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego, ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego oraz ustalenia ochrony w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego.

5.3.2.1 Obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków województwa

łódzkiego

Rejestr zabytków województwa łódzkiego prowadzony jest przez Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Łodzi. Może on przystąpić do procedury wpisu do rejestru zabytków na wniosek strony - właściciela, bądź użytkownika obiektu lub też z urzędu.

W Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Łodzi prowadzone są trzy rejestry zabytków:

1. Rejestr zabytków nieruchomych (księga A).
2. Rejestr zabytków ruchomych (księga B).
3. Rejestr zabytków archeologicznych (księga C).

Na terenie gminy Inowłódz istnieje siedem obiektów wpisanych do Łódzkiego Wojewódzkiego Rejestru Zabytków.

W poniższej tabeli przedstawiono szczegółowe ich zestawienie.

Lp.	Miejscowość	Adres	Rodzaj obiektu	Datowanie	Nr wpisu do rejestru	Data wpisu do rejestru
1.	Inowłódz	Pl. K. Wielkiego	Synagoga	Pocz. XIX w.	273	03.11.1977r.
2.	Inowłódz	Pl. K. Wielkiego 12	Kościół p.w. św. Michała Archaniola	1520r.	766	27.12.1967r.
3.	Inowłódz	W. Hermana 2	Kościół p.w. św. Idziego	II poł. XI w.	765	27.11.1967r.
4.	Inowłódz	Zamkowa 7	Zamek "trwała ruina"	Poł. XIV w.	767	27.12.1967r.
5.	Spała		Most na rz. Pilicy	1936 r.	407	19.10.1989r.
6.	Spała	Mościckiego	Park	XIX w.	I/P.I.1	23.01.1950r.
7.	Spała	Piłsudskiego	Park	XIX w.	I/P.I.1	23.01.1950r.

Tabela 1. Gmina Inowłódz – Wojewódzki Rejestr Zabytków

5.3.2.2 Zabytki ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków

Ochrona zabytków należy do obowiązków samorządu lokalnego. Zadania stojące przed organami administracji publicznej, precyzuje art. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 710). Gminy mają dbać o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Ponadto mają obowiązek podjęcia działań mających na celu „udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków, przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę, kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków”.

Jednym z obowiązków nałożonych przez ustawę na gminy jest: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”. Temu zadaniu ma służyć gminna ewidencja zabytków, o której jest mowa w art. 22 punkt 4 tego artykułu mówi: „Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy”.

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania gminnego programu opieki nad zabytkami.

W Gminnej Ewidencji Zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Jednak nowelizacja wyżej wymienionej ustawy znacznie wzmocniła rolę gminnej ewidencji zabytków, czyniąc z niej źródło prawa miejscowego. Do art. 19 dodano ust. 1a wskazujący zabytki, których ochrona musi być bezwarunkowo uwzględniona w decyzjach o ustaleniu inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej oraz decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Są to zabytki wpisane do rejestru wraz z ich otoczeniem oraz zabytki nieruchome, znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków.

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 710) oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu

zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r., poz.56) jest prowadzona w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

Karta ewidencyjna zabytku zawiera w szczególności dane umożliwiające określenie zabytku, jego miejsce położenia lub przechowywania, zwięzły opis cech i wartości kulturowych oraz wskazanie właściciela i posiadacza zabytku. Gminna Ewidencja Zabytków stanowi część wojewódzkiej ewidencji zabytków, która z kolei jest częścią krajowej ewidencji zabytków prowadzonej przez Generalnego Konserwatora Zabytków. Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Inowłódz została przygotowana według specyfikacji przygotowanej przez Narodowy Instytut Dziedzictwa. Podczas prac nad Gminną Ewidencją Zabytków dokonano weryfikacji zasobu znajdującego się w wykazie Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków pod kątem stanu faktycznego.

5.3.2.3 Zabytki nieruchome na terenie Gminy Inowłódz

Lp.	Miejscowość	Ulica/nr	Nazwa	Data
1.	Brzustów	12	Dom	Kon. XIXw. – pocz. XXw.
2.	Brzustów	27	Dom	Kon. XIXw. – pocz. XXw
3.	Brzustów	68	Dom	Kon. XIXw. – pocz. XXw
4.	Brzustów	72	Dom	Kon. XIXw. – pocz. XXw
5.	Brzustów	73	Dom	Kon. XIXw. – pocz. XXw
6.	Brzustów	78	Dom	Kon. XIXw. – pocz. XXw
7.	Brzustów	87	Dom	Kon. XIXw. – pocz. XXw
8.	Brzustów	92	Dom	Kon. XIXw. – pocz. XXw
9.	Brzustów	97	Dom	Kon. XIXw. – pocz. XXw
10.	Brzustów	100	Dom	Kon. XIXw. – pocz. XXw
11.	Brzustów	116	Dom	Kon. XIXw. – pocz. XXw
12.	Brzustów	118	Dom	Kon. XIXw. – pocz. XXw
13.	Brzustów	135	Dom	Kon. XIXw. – pocz. XXw
14.	Brzustów	160	Dom	Kon. XIXw. – pocz. XXw
15.	Brzustów		Cmentarz rzym.- kat.	ok. 1940 r.
16.	Inowłódz		Cmentarz rzym.- kat	XIX w.
17.	Inowłódz	Hermana 2	Cmentarz rzym.- kat	XI w.
18.	Inowłódz		Cmentarz mogiła	1940 r.
19.	Inowłódz		Cmentarz wojenny	1950 w.
20.	Inowłódz		Cmentarz żydowski	l. 30-te XIX w.
21.	Inowłódz	K. Wielkiego 27	Synagoga	Pocz. XIX w.
22.	Inowłódz	Hermana 2	Kościół p.w. św. Idziego	II poł. XI w.
23.	Inowłódz	K. Wielkiego 12	Kościół p.w. św. Michała Archanioła	1520 r.
24.	Inowłódz	K. Wielkiego 12	Plebania	1925 r.
25.	Inowłódz	Zamkowa 7	Zamek	Poł. XIV w.
26.	Inowłódz		Układ przestrzenny miejski	XI w.
27.	Inowłódz	Spalska 2	Budynek administracji samorządowej	XIX w./XX w.
28.	Inowłódz	Czarneckiego 14	Dom	Kon. XIXw. – pocz. XXw.
29.	Inowłódz	Czarneckiego 19	Dom	Kon. XIXw. – pocz. XXw
30.	Inowłódz	K. Wielkiego 2	Dom	Pocz. XIXw. – kon. XXw
31.	Inowłódz	K. Wielkiego 5	Dom	Pocz. XX w.
32.	Inowłódz	K. Wielkiego 7	Dom	Pocz. XX w.
33.	Inowłódz	K. Wielkiego 10	Dom	Kon. XIX w.
34.	Inowłódz	K. Wielkiego 19	Dom	Pocz. XX w.
35.	Inowłódz	K. Wielkiego 21	Dom	Pocz. XX w.

36.	Inowódz	K. Wielkiego 23	Dom	Kon. XIX w.
37.	Inowódz	Tuwima 25	Dom	Kon. XIX w.
38.	Inowódz	Tuwima 30	Dom	Kon. XIX w.
39.	Konewka		Bunkier	I poł. XX w.
40.	Królowa Wola	89	Dom Ludowy	1929 r.
41.	Królowa Wola	117	Dom	Kon. XIX w. pocz. XX w.
42.	Konewka		Droga	1936 r.
43.	Spała		Most na rz. Pilica	1936 r.
44.	Spała	Mościckiego 21	Kapliczka św. Jana Chrzyciela	1877-1878r.
45.	Spała	Mościckiego 2	Kościół p.w. Królowej Polski	1922 r.
46.	Spała	Mościckiego	Park	XIX w.
47.	Spała	Piłsudskiego	Park	XIX w.
48.	Spała	Piłsudskiego 1	Turbina (obecnie bar)	ok. 1903 r.
49.	Spała	Piłsudskiego 12	Budynek mieszkalno-usługowy	ok. 1910r.
50.	Spała	Wojciechowskiego 5	Budynek mieszkalny „Trojak”	ok. 1903r.
51.	Spała	Piłsudskiego	Szklarnia pałacowa	1876r.
52.	Spała	Harcerska 5	Budynek mieszkalno-gospodarczy	ok. 1900 r.
53.	Spała	Harcerska 4	Budynek mieszkalny wielorodzinny	ok. 1900 r.
54.	Spała	Mościckiego 2	Budynek mieszkalno-usługowy „Dzik”	ok.1905
55.	Spała	Mościckiego 7	Budynek mieszkalny „Sarenka”	ok. 1905r.
56.	Spała	Mościckiego 9	Dom wczasowy „Jelonek”	Ok. 1905r.
57.	Spała	Mościckiego 13	Restauracja „Carska Wieża”	Kon. XIX w.
58.	Spała	Mościckiego 15	Budynek mieszkalno-usługowy	1897r.
59.	Spała	Mościckiego 17	Budynek usługowy „Savoy”	Pocz. XXw.
61	Spała	Nadpiliczna 6	Budynek mieszkalny wielorodzinny	Ok. 1904r.
62.	Spała	Piłsudskiego 6	Dom rekolekcyjny	1876r.
63.	Teofilów	6	Budynek mieszkalny	Ok.1900r.
64.	Teofilów	6a	Budynek mieszkalny	1950r.
65.	Teofilów	51	Dom	1913-1930r.
66.	Zakościele	59	Willa „Stefanówka”	1899r.
67.	Zakościele	80	Willa „Urbanówka”	1899r.

5.4 Zabytki o najwyższym znaczeniu dla Gminy

Niewątpliwie obiekty o największym znaczeniu figurują w rejestrze zabytków. Są to architektoniczne zabytki nieruchome, w skład których wchodzi obiekt z rejestru zabytków oraz wybrane obiekty ewidencyjne.

Synteza elementów przyrody i widocznych efektów działalności człowieka jest architekturą krajobrazu, czyli formą, która obok treści składa się na krajobraz kulturowy. Ochrona tego krajobrazu to pełna ochrona obiektu zabytkowego wraz jego otoczeniem i walorami przyrodniczymi, roślinnością i warunkami socjologicznymi.

Polega na ochronie najcenniejszych obiektów, zespołów, obszarów i świadomym ich przekształcaniu w taki sposób by tworząc nowe wartości unikać deformacji istniejącego, historycznie ukształtowanego dziedzictwa. Chronić należy więc nie tylko obiekty architektury, kapliczki i figury przydrożne, ale również krajobraz ukształtowany ludzką ręką.

Przykładem takiego krajobrazu są między innymi obiekty wpisane do rejestru zabytków znajdujące się na terenie Gminy Inowłódz. Do najbardziej wartościowych obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie Gminy należą:

Kościół św. Idziego w Inowłodzu



Kościół wzniesiony w stylu romańskim na przełomie XI/XII wieku. Obok funkcji sakralnych, pełnił również funkcję obronną. Usytuowany na wysokim wzgórzu w czasie zagrożenia wielokrotnie dawała schronienie miejscowej ludności. Fundację kościoła przypisuje się Władysławowi Hermanowi.

Według tradycji, św. Idzi miał wysłuchać jego prośb i przyczynić się swoim wstawiennictwem u Stwórcy do przyjścia na świat długo oczekiwanego przez księcia potomka. Według innego podania Judyta, żona księcia Władysława wyleczyła się z bezpłodności zażywając kąpeli w wodzie ze źródła, które wybija u podnóża wzgórza, na którym wzniesiony został kościół. Przez wiele lat romańska budowla była jedyną świątynią w Inowłodzu. Funkcję parafii pełniła do 1520 roku, kiedy to w centrum miasteczka wybudowano drugi kościół p.w. św. Michała Archanioła. Z czasem romańska świątynia popadła w zapomnienie a jej stan systematycznie się pogarszał. Na przestrzeni wieków wielokrotnie podejmowano działania mające na celu odbudowę i rekonstrukcję. Obecny wygląd kościoła w dużej mierze zawdzięcza pracom przeprowadzonym w latach 1936-1938, pod kierunkiem Wilhelma Henneberga.

Kościół p.w. Matki Boskiej Królowej Korony Polskiej w Spale

Powstał w 1923 roku na polecenie prezydenta Wojciechowskiego. Autorem projektu był Kazimierz Skórewicz,



wybitny architekt, współtwórca i propagator stylu narodowego. Kościół wzniesiony z drewna sosnowego o konstrukcji zrębowej z przyściennymi słupami, na podmurówce z ciosów kamiennych. Na czterospadowym dachu, pokrytym gontem, ustawiono ośmioboczną sygnaturkę. W 1933 roku leśnicy polscy ufundowali rzeźbiony ołtarz św. Huberta oraz nadbudowę ołtarza z postacią Matki Boskiej Królowej Korony Polskiej. Rzeźby, które do dziś zdobią spalską świątynię wykonał artysta rzeźbiarz Ludwik Konarzewski z Istebnej. Obok kościoła na początku lat 90 XX wieku powstał ołtarz polowy.

Częściowo zrekonstruowane ruiny zamku Kazimierza Wielkiego w Inowłodzu

Zrekonstruowany zamek Kazimierza Wielkiego w Inowłodzu - Obronny zamek to jeden z blisko pięćdziesięciu



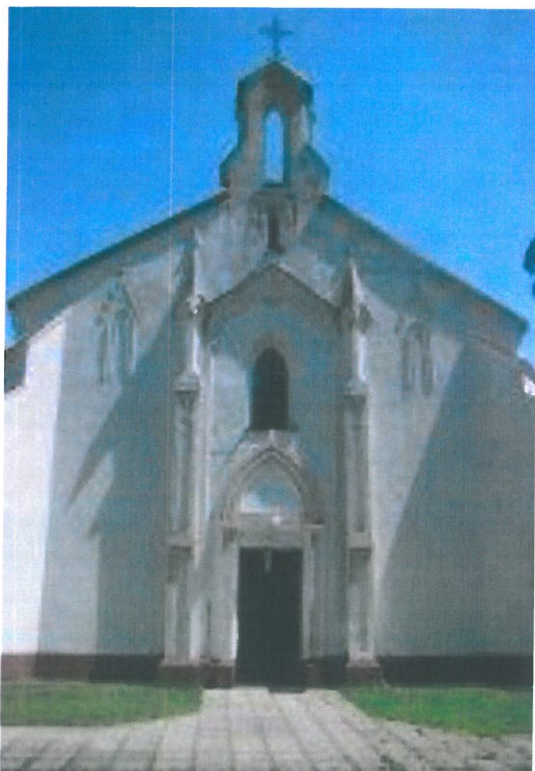
murowanych warowni, zbudowanych w czasach Kazimierza Wielkiego. Budowę datuje się na okres 1356-1370. Zamek posadowiony został w dolinie Pilicy, w miejscu o naturalnych walorach obronnych, na szlaku handlowym, strzegł komory celnej i przeprawy na Pilicy. Podczas potopu szwedzkiego zamek został zdobyty i nieodwracalnie zniszczony. W latach 1973-1985 przeprowadzono badania archeologiczne, w ramach, których przebadano obiekt oraz zabezpieczono budowlę w formie tzw. trwałej ruiny. Podczas prac odnaleziono ponad 38 tysięcy ruchomych zabytków w postaci szkła, ceramiki, przedmiotów metalowych, kafli i innych.

W latach 2008- 2012, przy wsparciu środków zewnętrznych, prowadzono prace mające na celu konserwację i utrwalenie ruin oraz częściową rekonstrukcję zamku.

W wyniku realizacji projektu powstał obiekt, w którym obecnie swą siedzibę ma Gminne Centrum Kultury w Inowłodzu z Gminną Biblioteką Publiczną oraz Informacja Turystyczna. Budowla udostępniona jest do zwiedzania.

Kościół p.w. św. Michała Archanioła w Inowłodzu

Świątynia z 1520 roku, późnogotycka, wzniesiona nad brzegiem Pilicy w centrum Inowłodza, być może na miejscu wcześniejszego, drewnianego kościoła. Budowla orientowana, jednonawowa, zamknięta wielobocznym prezbiterium. Należy do typu kościołów bezwieżowych. Gruntownie przebudowana w 1875 roku, w wyniku czego straciła pierwotny wystrój i cechy stylowe późnego gotyku. Obecnie wnętrze i elewacje utrzymane są w stylu neogotyckim.



Na uwagę zasługuje neobarokowy ołtarz wykonany przez rzeźbiarza Urbanowskiego z obrazem Matki Boskiej Bolesnej. Z pamiątek historycznych kościoła do dzisiaj zachowały się: późnogotycka kamienna chrzcielnica z XVI wieku, gotycki relikwiarz ze szczątkami św. Idziego, drewniana suknia z obrazu Matki Boskiej Bolesnej. W ścianie północnej znajduje się gotycki portal wykonany z piaskowca w stylu gotyckim, niezmienny od XVI wieku.

Synagoga żydowska z XIX wieku



Istnieje tylko świątynia żydowska, zwana Bożnicą, która dziś służy mieszkańcom gminy. Nie wiadomo dokładnie, kiedy powstała. Być może pochodzi jeszcze z lat dwudziestych ubiegłego wieku, ale równie dobrze mogła zostać wzniesiona w drugiej połowie XIX wieku. Budynek ten jest orientowany, co oznacza, że jego dłuższa oś pokrywa się z kierunkiem wschód - zachód. Synagoga składa się z kwadratowej sali dla mężczyzn i prostokątnego przedsionka, nad którym jest sala dla kobiet. Dawniej wewnątrz Bożnicy był podwieszony sufit w kształcie półokrągłego sklepienia z desek. Sufit pokrywał fresk utrzymany w stylu historyzmu z użyciem form renesansowych. Ściany pokrywały polichromie o motywach roślinnych i falowych oraz napisy (niektóre z nich zachowały

się do dzisiaj). Niegdyś, przed synagogą znajdowała się rytualna łaźnia - mykwa, a obok stał dom rabina. Podczas II wojny światowej Niemcy zdewastowali inowłodzką synagogę. W trakcie działań wojennych w styczniu 1945 roku została ona ostrzelana. We fragmencie zachowanych fresków jeszcze dziś dostrzec można ślady po kulach. Po wojnie budynek ten przejęła inowłodzka Gminna Spółdzielnia, urządzając w nim magazyn nawozów i soli, a następnie sklep i magazyn sprzętu gospodarstwa domowego. W tym okresie budynek coraz bardziej niszczał. W 1975 roku podjęto decyzję o przekazaniu obiektu dla Gminnej Biblioteki Publicznej. W 1981 roku synagoga została odbudowana z funduszy tzw. JOINTU-u Organizacji Żydów Amerykańskich. Przy okazji renowacji Bożnicy odkryto zabezpieczono piękne XIX wieczne freski, a wśród nich Adres Dzięczyny Żydów do cara. (w języku hebrajskim i rosyjskim), w którym dziękowano carowi za pomoc i opiekę. Odkryto również cenną polichromię zawierającą wersety z Tory. W Inowłodzu istnieją również resztki cmentarza żydowskiego koło

kopalni chalcedonitu. Zachowało się tam do naszych czasów kilka XIX wiecznych Stelli z dekoracjami i napisami hebrajskimi. Żydzi oni do Inowłodzu w końcu XVIII wieku. W 1827 roku postanowieniem Rady Administracyjnej wyznaczono w Inowłodzu rewir dla ludności Żydowskiej, usytuowany we wschodniej części miasta. Żydowskie domostwa zajęły nisko położoną terasę zalewową Pilicy. Dlatego też mocno ucierpiały one podczas wylewu Pilicy w 1832 roku. W wyniku tej powodzi teren rewiru żydowskiego nie nadawał się już do zabudowy. Dlatego poszerzono go o wyżej położoną północną część inowłodzkiego rynku oraz o ulicę Mostową.

W 1861 roku stanowili już prawie 1/3 część jego mieszkańców. Stanowili także znaczną część kuracjuszy przybywających. Do założonej tu przez Birenzweiga stacji klimatycznej. Jak wiemy podczas II wojny światowej prawie wszyscy Żydzi zostali wywiezieni do Getta a stamtąd do obozów zagłady.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego Gminy Inowłódz.

Analiza szans i zagrożeń

Analizując stan krajobrazu kulturowego oraz uwarunkowania jego ochrony i realizowanej polityki rozwoju przestrzennego i społeczno-gospodarczego Gminy Inowłódz rozpoznano następujące czynniki determinujące dalszy rozwój:

Silne strony

- Zachowany w dobrym stanie budynek kościoła p.w. św. Michała Archanioła;
- Bardzo szczegółowo poznana oraz opisana historia samorządu gminnego;
- Liczne zabytkowe kapliczki przydrożne, pielęgnowane przez społeczność lokalną;
- Społeczność lokalna zorientowana w losach obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie ich miejscowości.

Słabe strony

- Brak izby pamięci, jednostki muzealno-wystawienniczej;
- Pogarszający się stan techniczny dużej części obiektów zabytkowych, szczególnie drewnianych;

Szanse

- Możliwość aktywizacji społeczności lokalnej celem uporządkowania i stworzenia bogatej dokumentacji na temat nowożytnej historii gminy oraz jej zasobu, zarówno nieruchomego jak i ruchomego;
- Możliwość rewaloryzacji zabytków z wykorzystaniem dotacji krajowych i unijnych, szczególnie w nowym okresie programowania;
- Uregulowanie kwestii planowania przestrzennego na terenie gminy;

Zagrożenia

- Niszcząca zabytkowa architektura drewniana z początków XX w.;
- Trudny dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania opieki nad zabytkami

7. Założenia programowe

Przedmiotowe opracowanie wyznacza Gminie priorytety w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Prace nad wdrażaniem ustaleń programu oraz monitorowaniem ich postępu należą do zadań samorządu lokalnego. Zadania dla samorządu lokalnego w zakresie opieki nad zabytkami zostały opracowane na podstawie analiz dokumentów programowych wyższego szczebla, gminnych dokumentów strategicznych oraz inwentaryzacji terenowej z diagnozą stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

Priorytet I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy			
Kierunki działań	Zadania	Wykonawca	Źródła finansowania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	- ochrona obiektów niszczącej architektury drewnianej, typowej dla wsi	Gmina Inowłódz	Budżet gminy, Dotacje unijne, Dotacje Urzędu Województwa Łódzkiego, Dotacje Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
Priorytet II: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowania tożsamości lokalnej			
Kierunki działań	Zadania	Wykonawca	Źródła finansowania
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego	Konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych w Planie Zagospodarowania Gminy Inowłódz	Gmina Inowłódz	Budżet gminy
Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy	Wyeksponowanie turystyczne zabytków położonych na terenie gminy poprzez publikację informacji na temat ich położenia, historii i walorów zabytkowych	Gmina Inowłódz	Budżet gminy
Priorytet III: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego			
Kierunki działania	Zadania	Wykonawca	Źródła finansowania
Specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych	Bieżące prowadzenie monitoringu i weryfikacji obiektów uwzględnionych w gminnej ewidencji zabytków ze szczególnym naciskiem na obiekty architektury drewnianej z racji ich nietrwałego charakteru.	Gmina Inowłódz	Budżet gminy
Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	- Udostępnienie informacji o zabytkach gminy w internecie na stronie www.inowlodz.pl - Utworzenie gminnego systemu informacji i promocji (bazy danych)	Gmina Inowłódz	Budżet gminy

	środowiska kulturowego opartego o stronę internetową		
Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym	- Organizowanie imprez plenerowych promujących wiedzę o dziedzictwie kulturowym gminy, jego charakterystycznych elementach oraz specyfice regionu w jakim znajduje się Gmina Inowłódz - Zbudowanie działalności wystawienniczej powiązanej z zabytkami Gminy Inowłódz i ich historią w oparciu o zasoby społeczności lokalnej: wiedzę, zdjęcia i inne materiały, których można użyć w tym kontekście.	Gmina Inowłódz	Budżet gminy

7.1 Priorytety gminnego programu opieki nad zabytkami

Analiza szans i zagrożeń wynikających ze stanu dziedzictwa kulturowego Gminy Inowłódz wykonana na potrzeby programu pozwoliła na wypracowanie priorytetowych działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Priorytet I

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Inowłódz.

Priorytet II

Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej.

Priorytet III

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.

7.2 Kierunki działań i zadania gminnego programu opieki nad zabytkami

Dla realizacji wyznaczonych priorytetów określono długofalowe kierunki działań, mogące wykraczać poza 4-letni okres obowiązywania Programu.

8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy Inowłódz

Konsekwentnie prowadzona i długofalowa polityka Gminy Inowłódz w zakresie opieki nad zabytkami oraz realizacja niniejszego Programu stanowi szansę na rozwój w Gminie Inowłódz oraz na zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju.

Inwestycje zmierzające do poprawy stanu technicznego obiektów i zespołów zabytkowych powinny się odbywać na zasadzie poszanowania istniejących wartości zabytkowych i dążenia do zachowania w jak największym stopniu oryginału, ewentualnie wkomponowaniu nowych elementów w sposób współgrający z zabytkiem.

Realizacja Programu będzie się odbywać poprzez wskazane zadania Gminy na rzecz osiągnięcia priorytetów w nim przyjętych.

Zakłada się, że zadania określone w gminnym programie opieki nad zabytkami będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- 1) instrumentów prawnych – wynikających z przepisów ustawowych (np. uchwalanie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków),
- 2) instrumentów finansowych (m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych),
- 3) instrumentów koordynacji (m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami),
- 4) instrumentów społecznych (m.in. poprzez działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami),
- 5) instrumentów kontrolnych (m.in. aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego).

9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Proces osiągania celów wytyczonych w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Inowódz będzie monitorowany poprzez analizę stopnia jego realizacji. Analiza ta będzie dokonywana każdorazowo przez Wójta Gminy Inowódz, zgodnie z ustaleniami art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami „Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.”.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji Gminnego Programu uwzględniająca: wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami oraz efektywność ich wykonania.

Ocena poziomu realizacji Programu winna uwzględniać m.in.:

- 1) bieżący monitoring gminnej ewidencji zabytków z terenu Gminy Inowódz uwzględniający informacje o stanie zachowania obiektów, zmianach lokalizacyjnych, zmianach stosunków własnościowych,
- 2) ocenę zaawansowania prac związanych z rewitalizacją obiektów zabytkowych,
- 3) ocenę prac związanych z opracowaniem aktów prawa miejscowego dla terenów o wysokich wartościach kulturowych,
- 4) ocenę aktywności kulturalnej lokalnej społeczności, w tym ocenę przedsięwzięć folklorystycznych i zainteresowań tradycyjnym rękodziełem,
- 5) ocenę aktywności placówek kulturalnych (świetlice wiejskie, biblioteki),
- 6) ocenę wykorzystania i funkcjonowania szlaków turystycznych oraz towarzyszącej im infrastruktury,
- 7) ocenę realizacji programu edukacji i promocji zabytków, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technik informatycznych,

- 8) ocenę rozwoju bazy turystycznej,
- 9) ocenę kontaktów z właścicielami obiektów w zakresie działań zmierzających do rewitalizacji obiektów zabytkowych.

Po przyjęciu przez Radę Gminy Inowłódz w drodze uchwały należy udostępnić dokument do publicznej wiadomości na stronie internetowej Gminy Inowłódz.

Program należy sukcesywnie analizować oraz uzupełniać uwzględniając zmieniające się uwarunkowania prawne, kulturowe i społeczne.

Realizowanie założeń Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Inowłódz będzie wymagało współpracy nie tylko osób odpowiedzialnych za wdrożenie działań wynikających z celów tego dokumentu, ale także aktywizacji właścicieli, użytkowników obiektów zabytkowych, organizacji pozarządowych, grup społecznego działania, środowisk naukowych itp. Mając na uwadze dobro ogółu należy dołożyć starań, aby wytyczone cele zostały realizowane.

10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Obowiązującym wyznacznikiem sposobu finansowania opieki nad zabytkami są zasady zawarte w rozdziale 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Nakładają one obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku na osobę fizyczną, lub inną jednostkę organizacyjną w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku.

Środki finansowe związane z zadaniami ochrony i opieki nad zabytkami dla Gminy Inowłódz mogą być uzyskane z następujących źródeł:

- 1) środki publiczne;
- 2) środki krajowe (budżet państwa, budżet jednostek samorządu terytorialnego, fundusze celowe);
- 3) środki zagraniczne (środki Unii Europejskiej i inne);
- 4) środki niepubliczne (środki osób fizycznych, prawnych, spółek, organizacji, fundacji, instytucji kościelnych).

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określone zostały w rozdziale 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Podstawowym źródłem finansowania zabytków w Polsce są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządowych. Finansowanie zabytków z tych źródeł odbywa się na zasadzie współfinansowania prac przy obiektach zabytkowych, w oparciu o zapisy ww. ustawy.

Dysponentami powyższych środków są:

1. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
2. Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków.
3. Organ stanowiący - gminy, powiaty, samorządy województwa realizujące dotacje poprzez corocznie organizowane nabory wniosków. Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej, będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie.

Poniżej wskazano przykładową listę instytucji oraz programów umożliwiających częściowe sfinansowanie zadań wskazanych w przedstawionym Programie.

Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

Dotacja realizowana jest ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Łódzki. Jest to dotacja na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót

budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru (art. 74 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Środki Funduszu Kościelnego, stosownie do art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. i § 1 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia zakresu celów Funduszu Kościelnego (Dz. U. z 1990 Nr 61, poz. 354), przeznacza się m.in. na remonty i konserwację obiektów sakralnych o wartości zabytkowej. Przewiduje się wykonanie tylko podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji. Finansowanie przy wykorzystaniu ustawy o partnerstwie publiczno-prywatnym Partnerstwo publiczno-prywatne (PPP) stanowi formę realizacji zadań publicznych przez podmiot prywatny przy wykorzystaniu możliwości finansowych, organizacyjnych lub innych podmiotu prywatnego. Istotą partnerstwa jest to, iż zlecającym zadanie jest podmiot publiczny, natomiast wykonawcą partner prywatny, którym zgodnie z ustawą z dnia 19 grudnia 2008 r. o PPP (Dz. U. z 2015, poz. 696) jest przedsiębiorca lub przedsiębiorca zagraniczny.

Szczegółowe informacje w zakresie dofinansowań i związanych z nimi programów znajdują się na stronach internetowych przedstawionych instytucji.

11. Realizacja i finansowanie przez Gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, główny obowiązek dbania o stan zabytków, a tym samym ponoszenia nakładów na prace konserwatorskie, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych. Na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, określone w art. 5 powyższej ustawy, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami.

Art. 5. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku.
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku.
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie.
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości.
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

W art. 28 wskazano również dodatkowe obowiązki właścicieli i posiadaczy zabytków wpisanych do rejestru zabytków.

Art. 28. Niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, określonych w art. 5, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia.
- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia.
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany.
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Na mocy art. 29 ust. 1 na wszystkich właścicielach i posiadaczach zabytków oraz przedmiotów o cechach zabytkowych spoczywa obowiązek udostępniania ich organom ochrony zabytków w celu przeprowadzenia badań. Organy ochrony zabytków w czasie uzgodnionym z właścicielem lub posiadaczem przedmiotu będącego zabytkiem lub posiadającego cechy zabytku mogą prowadzić badania tego przedmiotu w miejscu, w którym

przedmiot ten się znajduje. Zapisy art. 71 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określają zasady finansowania opieki nad zabytkami.

1. W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku.
2. Sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny, określony w ust. 1, posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.

Cele określone w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Inowłódz będą osiągnane poprzez:

- a) wspólne działania władz Gminy z Ministerstwem Kultury, Urzędem Marszałkowskim Województwa Łódzkiego, Starostwem Powiatowym, Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, władzami kościelnymi oraz innymi jednostkami samorządu terytorialnego na zasadach porozumień, umów, wspólnych podmiotów;
- b) inicjatywy własne władz Gminy Inowłódz;
- c) stosowanie instrumentów finansowych (dotacje, prowadzenie instytucji, nagrody, zachęty, itp.);
- d) funkcje programowe (programy lokalne i projekty, kontrakty, itp.);
- e) inne działania aktywizujące.

12. Wykorzystane materiały i opracowania

Wybrane akty prawne (stan prawny na październik 2020 r.) Regulacje prawne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte są w wielu ustawach. Do najważniejszych z nich, w kontekście realizacji niniejszego Programu, należy zaliczyć:

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 Nr 78 poz. 483 ze zm.).
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2021, poz. 710)
- Ustawa z dnia 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawy o muzeach (Dz. U. z 2016 r. poz. 1330, 1887).
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2021, poz. 1372).
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2021, poz. 741).
- Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2020, poz. 1333).
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2021, poz. 1219).
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2021, poz. 1098).
- Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2021, poz. 1899).
- Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020, poz. 194).
- Ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (Dz. U. z 2019, poz. 1473, z 2020r. poz. 284).
- Ustawa z dnia 19 grudnia 2009 r. o partnerstwie publiczno-prywatnym (Dz. U. 2020, poz. 711).
- Ustawa z 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2020, poz. 902).
- Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019, poz. 1479).

- Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020, poz. 164).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r., poz.56).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 16 sierpnia 2017r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. 2017 r. poz. 1674).
- Literatura i wybrane dokumenty programowe
- Strategia Rozwoju Kraju 2020.
- Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki Nad Zabytkami na lata 2019-2022.
- Narodowa Strategia Rozwoju Kultury 2004-2020.
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020. Regiony, miasta, obszary wiejskie.
- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030.
- Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego do roku 2030.
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020.
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego.
- Program Opieki nad zabytkami w województwie Łódzkim 2018 - 2021
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Inowłódz.
- Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Inowłódz.
- Karty ewidencyjne gminnej ewidencji zabytków - Gmina Inowłódz.
- Gminny Program Opieki nad Zabytkami, Poradnik metodyczny, NID 2009.
- Adaptacja obiektów zabytkowych do współczesnych funkcji użytkowych, Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Międzynarodowa Rada Ochrony Zabytków ICOMOS, Politechnika Lubelska, Warszawa - Lublin 2009 r.

Dostępne strony internetowe:

www.crfop.gdos.gov.pl

www.sejm.gov.pl

www.potworow.pl

www.mir.gov.pl

www.mkidn.gov.pl

www.funduszeuropejskie.gov.pl

www.partnerstwopublicznoprywatne.info

www.nid.pl

www.kongreskultury.pl

www.mwkz.pl

www.polskiezabytki.pl

www.isap.sejm.gov.pl

www.isap.sejm.gov.pl

www.emgsp.pgi.gov.pl

www.stat.gov.pl

www.archeowiesci.pl

Materiały w posiadaniu Urzędu Gminy w Inowłodzu:

- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Inowłódz.
- Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Inowłódz.
- Karty ewidencyjne Gminnej Ewidencji Zabytków – Gmina Inowłódz.